

ФІНАНСУВАННЯ ТЕРОРИЗМУ – ЗАГРОЗА ДЛЯ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН. ПРАКТИКА МІЖНАРОДНОГО СУДУ ООН ТА СУДУ ЄС

Кононенко В.П.

кандидат юридических наук,
доцент кафедри міжнародних відносин, міжнародної
інформації та безпеки Харківського
національного університету імені В.Н. Каразіна

Новікова Л.В.

кандидат юридических наук, доцент
завідувач кафедри міжнародних
відносин, міжнародної інформації та безпеки
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Останнім часом світ захлеснула хвиля терористичних актів. Україна, на жаль, теж входить в список країн, які страждають від цього явища. Як відомо, фінансування тероризму є тим фундаментом, який дозволяє здійснювати вербування виконавців терористичних актів, забезпечувати їх грошима, зброєю, засобами зв'язку та пересування. Держави намагаються протидіяти фінансуванню тероризму. Однак вжиті заходи можуть входити в конфлікт з правами людини. А тому важливе значення набуває необхідність дотримання балансу інтересів особи і суспільства.

В статті розглянута практика Суду ЄС, зокрема, справа Каді (Yassin Abdullah Kadi), в якій Суд ЄС підтвердив пріоритет прав людини навіть у таких важливих питаннях, як боротьба з тероризмом і наголосив на необхідності забезпечення відповідних гарантій. В практиці Міжнародного Суду ООН щодо протидії фінансуванню тероризму важливим етапом став позов України проти Російської Федерації у зв'язку з порушенням двох міжнародних конвенцій – про боротьбу з фінансуванням тероризму та про ліквідацію всіх форм расової дискримінації.

Ключові слова: Міжнародний Суд ООН, суд ЄС, фінансування тероризму, права людини, баланс інтересів, margin of appreciation

ФИНАНСИРОВАНИЕ ТЕРРОРИЗМА - УГРОЗА ДЛЯ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ. ПРАКТИКА МЕЖДУНАРОДНОГО СУДА ООН И СУДА ЕС

В последнее время мир захлеснула волна террористических актов. Украина, к сожалению, тоже входит в список стран, которые страдают от этого явления. Как известно, финансирование терроризма является тем фундаментом, который позволяет вербовать исполнителей террористических актов, обеспечивать их деньгами, оружием, средствами связи и передвижения.

Государства пытаются противодействовать финансированию терроризма. Однако принятые меры могут входить в конфликт с правами человека. Поэтому важное значение приобретает необходимость соблюдения баланса интересов личности и общества.

В статье рассмотрена практика Суда ЕС, в частности, дело Каді (Yassin Abdullah Kadi), в котором Суд ЕС подтвердил приоритет прав человека даже в таких важных вопросах, как борьба с терроризмом и подчеркнул необходимость обеспечения соответствующих гарантий. В практике Международного Суда ООН по противодействию финансированию терроризма важным этапом стал иск Украина против Российской Федерации в связи с нарушением двух международных конвенций - о борьбе с финансированием терроризма и о ликвидации всех форм расовой дискриминации.

Ключевые слова: Международный Суд ООН, суд ЕС, финансирование терроризма, права человека, баланс интересов, margin of appreciation

FINANCING TERRORISM THREATENS INTERNATIONAL RELATIONS. UNITED NATIONS INTERNATIONAL COURT AND EU COURT PRACTICE

Recently the world has been swept up by a wave of terrorist acts. Ukraine, unfortunately, is also on the list of countries that suffer from this phenomenon. The financing terrorism is the foundation that allows recruiting terrorists, providing them with money, weapons, communications and movement.

States are trying to counter the financing of terrorism. However, the measures taken may conflict with human rights. Therefore, it is important to balance the interests of the individual and society.

The article examines the practice of the EU Court, in particular the Yassin Abdullah Kadi case, in which the EU Court confirmed the priority of human rights even on such important issues as the fight against terrorism and stressed the need to provide appropriate guarantees. In the practice of the UN International Court of Action against Terrorist Financing, an important stage was the suit Ukraine v. Russia in connection with the violation of two international conventions - on combating the financing of terrorism and on the elimination of all forms of racial discrimination.

Keywords: International Court of Justice, European Court of Justice, terrorism financing, human rights, balance of interests, margin of appreciation

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку міжнародних відносин проблеми тероризму і протидії йому стали одними з найважливіших, як

для окремих держав, так і для світового співтовариства в цілому. У сучасних умовах протидія фінансуванню тероризму стає вкрай актуальною і вимагає

уніфікованого підходу та стандартизації заходів, що вживаються на національному та міжнародному рівнях. Однак вжиті заходи можуть входити в конфлікт з правами людини. А тому важливе значення набуває необхідність дотримання балансу інтересів особи і суспільства.

Метою роботи є аналіз практики міжнародних судових установ щодо питання протидії фінансуванню тероризму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню особливостей співпраці держав у боротьбі з фінансуванням тероризму приділяли увагу багато учених, а саме: Д.І. Аминов, Р. Вакульчук, Ю. Горбунов, В. Зубков, Т. Мельник, В. Петрищев, Д. Пчелкин, Е. Степанова, Я. Хаминский, У.С. Гилмор, Н.Пассас, Л.Л. Наполеоні, Р. Баррет др. Так, Д.І. Аминов розкриває питання оцінки кримінально-політичної ситуації в сфері забезпечення захисту суспільства від релігійного екстремізму та тероризму. Д.І. Аминов доводить, що тільки по-справжньому комплексний системний аналіз, що проливає світло на кримінальну реальність, дозволяє з'ясувати, чи всі допустимі заходи застосовуються органами влади; наскільки активно та вміло вони використовуються; якою мірою заходи, що застосовують, відповідають основним цілям захисту суспільства від названих загроз і умов, що склалися. І треба зауважити, що дослідження із зазначеної проблематики носять не суто науковий, а й практичний характер: Р. Баррет, екс начальник відділу по боротьбі з тероризмом, служби МІ-6, зокрема, відслідковує переміщення боеків ІГ в Європі і зокрема у Великій Британії. Л.Л. Наполеоні вивчає фінансову сторону тероризму, його зв'язок з тіньовою економікою.

А.В. Стаценко та А.О. Просняк аналізують шляхи підвищення ефективності захисту населення України від проявів тероризму. К. Файнойгль аналізує розгляд Судом Європейського Союзу справ Каді та Міжнародного фонду АльБаракат.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 20 Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони «Боротьба з легалізацією (відмиванням) коштів та фінансуванням тероризму, сторони співробітничать з метою запобігання та боротьби з легалізацією (відмиванням) коштів та фінансуванням тероризму. Із цією метою Сторони посилюють двостороннє та міжнародне співробітництво у цій сфері, зокрема співробітництво на оперативному рівні. Сторони забезпечують імплементацію відповідних міжнародних стандартів, зокрема стандартів Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму (FATF) та стандартів, рівнозначних тим, які були прийняті Союзом [1]. 3 червня 2016 р. у м. Брюсселі відбулося друге засідання Підкомітету з питань юстиції, свободи та безпеки. Під час засідання обговорено прогрес України в імплементації

Угоди про асоціацію у сферах юстиції, свободи та безпеки. Розглянуто актуальні питання розвитку політики України у зазначених сферах та відмічено пріоритетні напрямки посилення дво- та багаторстороннього співробітництва між Україною і ЄС та державами-членами ЄС. Стороною ЄС позитивно оцінено результат виконання Плану дій з лібералізації ЄС візового режиму для України та висловлено задоволення у готовності і надалі підтримувати Україну на шляху реалізації реформ. Обговорено також стан співробітництва, зокрема, у таких сферах, як захист персональних даних; міграція, притулок та управління кордонами; мобільність, боротьба з легалізацією (відмиванням) коштів та фінансуванням тероризму; боротьба з незаконним обігом наркотичних засобів, прекурсорів та психотропних речовин; боротьба зі злочинністю та корупцією; правове співробітництво. За підсумками засідання позитивно оцінено українські законодавчі зміни, створення необхідних інституційних механізмів, а також заходи щодо впровадження реформ, здійснені Україною у ключових сферах (конституційна реформа, де централізація, боротьба з корупцією, реформа системи судочинства) [2, с. 7].

Взаємодія з питань боротьби з тероризмом здійснюється державами як безпосередньо, так і в рамках створюваних ними спеціалізованих міжнародних та регіональних організацій. Серія терактів, здійснених за останні роки ще раз підтвердила, що жертвами стають ні в чому неповинні люди, які просто опинилися в невідповідному місці в невідповідний час. Лідери країн G-20 на саміті в Анталії підтвердили, що тероризм не може і не повинен асоціюватися з жодною релігією, національністю, цивілізацією або етнічною групою і заявили про необхідність перекриття каналів фінансування тероризму і зміцнення співробітництва в сфері обміну інформацією. Крім цього, була відзначена важлива роль Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF) в сфері протидії фінансування тероризму. «Ми також залишаємося прихильні завданням перекриття каналів фінансування тероризму, зокрема, шляхом зміцнення співпраці у сфері обміну інформацією і заморожування активів терористів, криміналізації фінансування тероризму та застосування жорстких цільових режимів фінансових санкцій у питаннях протидії тероризму та фінансуванню тероризму, у тому числі шляхом негайної імплементації стандартів FATF» - підкреслено в заяві лідерів країн G-20 [3]. Але ще у 1996 р. Генеральна Асамблея ООН закликала всі країни зробити кроки, з тим, щоб здійснити спротив та протидіяти за допомогою відповідних внутрішніх механізмів фінансуванню терористів та терористичних організацій, незалежно від того, здійснюється таке фінансування прямо чи опосередковано через організації, які також переслідують або стверджують, що переслідують, благодійні, громадські чи культурні цілі, або також втягнуті в заборонені види

діяльності, такі як незаконні поставки зброї, незаконний обіг наркотиків та вимагання, включаючи використання осіб з метою фінансування терористичної діяльності [4].

Безпосередньо питанням протидії фінансуванню тероризму присвячена Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму, яку прийнято резолюцією 54/109 Генеральної Асамблеї ООН від 9 грудня 1999 р. [5]. Ця Конвенція наполегливо рекомендує усім державам-учасницям установити у власному національному законодавстві кримінальну відповідальність за фінансування тероризму. Зокрема, у статті 4 Конвенції йдеться: «Кожна держава-учасниця вживає таких заходів, які можуть бути необхідними: а) для визнання кримінальними злочинами згідно з її внутрішнім законодавством злочинів, зазначених у статті 2; б) для встановлення за ці злочини відповідних покарань з урахуванням тяжкості цих злочинів» [5].

У статті 2 Конвенції вказуються ознаки фінансування тероризму як злочину, які повинні бути враховані при встановленні кримінальної відповідальності за це діяння в національних законодавствах.

Конвенція вимагає, щоб учасники робили кроки, з тим щоб перешкоджати і протидіяти фінансуванню терористів, незалежно від того, чи здійснюється таке фінансування прямо або опосередковано через організації, які стверджують, що переслідують благодійні, громадські або культурні цілі, або також залучені в заборонені види діяльності, такі, як незаконний обіг наркотиків, поставки зброї, контрабанда нафтопродуктів; зобов'язує держави залучати тих, хто фінансує тероризм, до кримінальної, цивільної чи адміністративної відповідальності за такі діяння; передбачає виявлення, блокування та арешт фондів, призначених для терористичної діяльності, а також розділ з іншими державами конфіскованих коштів в кожному випадку окремо. Банківська таємниця більш не є достатньою підставою для відмови у співпраці.

У Резолюції 1373/2001 Ради Безпеки ООН від 28 вересня 2001 р. [6], визнано необхідність того, щоб країни на додаток до міжнародного співробітництва вживали додаткових заходів з метою запобігання та попередження на своїй території, з використанням усіх законних засобів, фінансування та підготовки будь-яких актів тероризму.

З метою зміцнення і посилення діяльності з протидії тероризму держави-члени почали у вересні 2006 р. новий етап боротьби з ним і прийняли Глобальну контртерористичну стратегію (далі Стратегія) [7]. Стратегія знаменує собою перший випадок досягнення всіма державами - членами ООН згоди щодо загальних стратегічних та оперативних рамок для боротьби з тероризмом і зокрема, з фінансуванням тероризму. У зв'язку з цим, в рамках діяльності ООН, Генеральним секретарем в 2005 р. було створено і схвалено Генеральною Асамблеєю ООН в Глобальній контртерористичній страте-

гії ООН створення Цільової групи по здійсненню контртерористичних заходів (ЦГЗКЗ). Основним завданням ЦГЗКЗ є об'єднання та координація зусиль всіх структур ООН у сфері протидії тероризму. ЦГЗКЗ сформувала Робочу групу по боротьбі з фінансуванням тероризму для надання державам допомоги в цій галузі. Керують діяльністю Робочої групи Міжнародний валютний фонд (МВФ), Світовий банк і Управління Організації Об'єднаних Націй з наркотиків і злочинності, а сприяння в її роботі надають Група зі спостереження Комітету-1267, Виконавчий директорат Контртерористичного комітету Ради Безпеки ООН і Міжнародна організація кримінальної поліції (Інтерпол). Робоча група вивчає різні компоненти дій, що вживаються для боротьби з фінансуванням тероризму, і висуває пропозиції, націлені на підвищення ефективності виконання міжнародних стандартів, включаючи спеціальні рекомендації FATF.

15 жовтня 1999 р. Рада Безпеки ООН прийняла Резолюцію 1267 від 15 жовтня 1999 р. стосовно Афганістану, в якій містилась вимога до Талібану видати Усаму бен Ладена країні, де він буде арештований і притягнутий до відповідальності. Із метою забезпечення дотримання цієї вимоги встановлювалось, що всі держави повинні заморозити кошти та інші фінансові ресурси, що належать або контролюються безпосередньо чи опосередковано Талібаном або будь-якими організаціями, що належать і контролюються Талібаном. Було засновано Комітет із санкцій, до складу якого увійшли всі члени Ради Безпеки. У зв'язку з цим Рада ЄС ухвалила Спільну позицію 1999/727/CFSP від 15 листопада 1999 р. щодо обмежувальних заходів стосовно Талібану.

На підставі статей 60, 301 Договору про заснування ЄС Рада ЄС прийняла Регламент № 337/2000 від 14 лютого 2000 р. про заборону польотів і заморожування коштів та інших фінансових ресурсів Талібану в Афганістані. Резолюція Ради Безпеки ООН 1333 від 19 грудня 2000 р. поклала на Комітет із санкцій обов'язок сформувати список фізичних і юридичних осіб, пов'язаних із Усамою бен Ладеном, у тому числі з організацією Аль-Каїда. Згодом був прийнятий Регламент № 467/2001 від 6 березня 2001 р. про заборону експорту певних товарів та послуг до Афганістану, посилення заборони щодо перельотів та продовження терміну заморожування коштів та інших фінансових ресурсів, пов'язаних з Талібаном в Афганістані, Додаток до якого містив перелік осіб та організацій, на яких поширювались обмеження у вигляді заморожування коштів. Після того, як Комітет із санкцій опублікував два доповнення до складеного ним списку від 17 жовтня і 9 листопада 2001 р., які містили імена заявників Ясин Абдулла Каді (Yassin Abdullah Kadi) та Міжнародного фонду Аль Баракат (Al Barakaat International Foundation).

Каді звернувся до Суду першої інстанції з вимогою скасування Регламентів ЄС № 2062/2001 і № 467/2001 у частині, що їх стосувалась, а також

ухваленого рішення, що покладає на відповідачів виплату витрат. Суд першої інстанції ухвалив, що ЄС був пов'язаний положеннями чинного Договору про заснування ЄС стосовно дотримання державами-членами зобов'язань на рівні ООН, та був зобов'язаний імплементувати резолюції Ради Безпеки (пункти 192 і 207). Тому Суд відкинув аргумент, що правопорядок ЄС існує незалежно від ООН та керується власними нормами права (п. 208). Таким чином, межі розгляду таких резолюцій Судом першої інстанції було обмежено до порушення положень *jus cogens*. Застосовуючи цей критерій, Суд першої інстанції виявив, що жодне із можливих порушень прав людини не становить порушення положень *jus cogens* [8, с. 146-148].

Зазначене рішення було оскаржене до Суду ЄС, який 3 вересня 2008 р. ухвалив рішення яким: скасував рішення Суду першої інстанції від 21 вересня 2005 р. (Т-315/01 і Т-306/01), визнав таким, що втратив чинність, Регламент Ради № 881/2002 від 27 травня 2002 р. в частині, що стосується п. Каді і Міжнародного фонду Аль-Баракат. Встановив, що дія Регламенту № 881/2002 у частині, що стосується п. Каді і Міжнародного фонду Аль-Баракат, продовжується на період, який не повинен перевищувати трьох місяців поспіль з дати ухвалення рішення.

Суд підтвердив, що Рада мала повноваження прийняти регламент на підставі статей Договору про заснування ЄС. У цьому контексті Суд відхилив доводи Комісії стосовно того, що статті 60 і 301 Договору про ЄС будуть належною правовою підставою, зокрема, Суд вказав, що ці положення згідно з їх формулюванням стосуються винятково вжиття заходів щодо третіх країн (пункти 165–178). Звернення до ст. 308 Договору про заснування ЄС було можливим, оскільки Договір про заснування ЄС не надавав необхідних повноважень для прийняття оспорюваного регламенту. Але ст. 308 Договору про заснування ЄС не може бути використана в якості єдиної правової підстави і Суд першої інстанції допустив помилку, коли ухвалив, що боротьба з тероризмом була однією з цілей Співтовариства в світлі ст. 308 Договору про заснування ЄС. Скоріше можна говорити про неявну мету статей 60 і 301 Договору про заснування ЄС, яка полягала у тому, щоб уможливити прийняття зазначених обмежувальних заходів за допомогою інструменту Співтовариства для обґрунтування застосування ст. 308 Договору про заснування ЄС [8, с. 150].

Суд ЄС звернув увагу, що Рада не повідомила п. Каді і Міжнародному фонду Аль-Баракат підстави прийняття рішення про внесення їх імен до списку. Порушення прав п. Каді і Міжнародного фонду Аль-Баракат на захист, зокрема їх права бути заслуханим, також спричинило порушення права на правовий захист, оскільки заявники не мали можливості захистити свої права в належних умовах, перш ніж суди Співтовариства мали можливість здійснити перегляд, тому що Рада не надала жод-

них доказів. Крім того, Суд дійшов висновку, що заморожування коштів було необґрунтованим обмеженням майнового права п. Каді. Суд визнав, що обмежувальні заходи, запроваджені регламентом, обмежували вказане право. Суд також зазначив, що важливість цілей, поставлених регламентом, виправдовує негативні наслідки, навіть істотного характеру, і підкреслив, що компетентні національні органи можуть розморозити кошти, необхідні для покриття основних витрат (оплата оренди, витрати на медичне обслуговування тощо). Суд визнав, що оспорюваний регламент було прийнято без надання будь-яких гарантій, які б дозволяли п. Каді передати свою справу на розгляд компетентних органів. Проте вказані гарантії були необхідними для забезпечення дотримання майнових прав. У результаті, Суд скасував регламент Ради в частині, в якій він стосується п. Каді і Міжнародного фонду Аль-Баракат [8, с. 152-153].

Таким чином, Суд ЄС підтвердив пріоритет прав людини навіть у таких важливих питаннях, як боротьба з тероризмом і наголосив на необхідності забезпечення відповідних гарантій. Таким чином, як держави, так і міжнародні організації повинні так діяти в рамках концепції «margin of appreciation», щоб не порушувати баланс, рівновагу, яку держава забезпечує між інтересами окремої людини та загальними суспільними інтересами. Схожа думка про застосування концепції «margin of appreciation» на внутрішньодержавному рівні висловлювалася і К.А. Андрущенко, яка вважає, що за певних виключних обставин Європейський суд з прав людини визнає за державами право втручатися в права та свободи, закріплені Європейською конвенцією з прав людини 1950 р., проте такий національний розсуд не є необмеженим [9, с. 25].

В практиці Міжнародного Суду ООН щодо протидії фінансуванню тероризму важливим етапом став позов України проти Росії, який вона подала 16 січня 2017 року у зв'язку з порушенням Кремлем двох міжнародних конвенцій – про боротьбу з фінансуванням тероризму та про ліквідацію всіх форм расової дискримінації. Аргументи заяви України зводяться до того факту, що Російська Федерація надає зброю та інші види допомоги незаконним збройним формуванням, які вчинили низку терористичних актів на території України. Крім того, українські представники наполягають на визнанні участі Росії в кампанії дискримінації щодо неросійських громад, які проживають на окупованій території Кримського півострова, зокрема, спільнот етнічних українців та кримських татар. З огляду на вищезазначене, Україна вкотре вимагає притягнення Російської Федерації до відповідальності за порушення міжнародного права і просить Міжнародний суд ООН на час розгляду справи, в якості заходу забезпечення позову, заборонити РФ здійснювати будь-які кроки, що погіршують нинішню ситуацію. Також українська сторона вимагає від

Росії припинення підтримки збройних формувань на українській території; відшкодування репарації всім, хто постраждав через дії проросійських збройних формувань; повного відновлення в правах української та кримськотатарської громад на окупованій території України, а саме в Криму та Севастополі. Наскільки вдалим для України буде рішення суду — покаже час, проте сам факт позову свідчить про позитивну тенденцію впевненого відстоювання Києвом власної позиції на міжнародній

арені [10]. Складність в тому, що практика розгляду справ щодо порушень норм Конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризмом в Міжнародному суді відсутня, але ця міжнародна угода — єдина, за якою Суд може встановити наявність юрисдикції.

Висновки: заходи, вжиті з метою протидії фінансуванню тероризму можуть входити в конфлікт з правами людини. А тому важливе значення набуває необхідність дотримання балансу інтересів особи і суспільства.

Література:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення: 25.11.2017).
2. Звіт про виконання угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом в 2016 році. — К., 2017. 76 с.
3. Проявления терроризма не могут ассоциироваться ни с какой религией или национальностью, заявляют лидеры «большой двадцатки». URL: <http://telegraf.com.ua/mir/europa/2165171-g20-terrorizm-ne-dolzhen-assotsiirovatsya-ni-s-kaiko-religiey.html> (дата звернення: 25.11.2017).
4. A/RES/49/60 URL: <http://www.un.org/ru/ga/27/docs/27res.shtml>
5. Международная конвенция о борьбе с финансированием терроризма. (Резолюция 54/109 Генеральной Ассамблеи ООН от 9 декабря 1999 г.) URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/terfin.shtml (дата звернення: 25.11.2017).
6. Резолюция 1373 (2001), принятая Советом Безопасности ООН 28 сентября 2001 г. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_854 (дата звернення: 25.11.2017).
7. Резолюция ГА ООН «Глобальная контртеррористическая стратегия Организации Объединенных Наций» 60/288 от 8 сентября 2006 г. URL: <https://www.un.org/counterterrorism/ctitf/ru/un-global-counter-terrorism-strategy> (дата звернення: 25.11.2017).
8. Файнойгл К. Справа Kadi, розглянута Судом Європейського Союзу / К. Файнойгл // Європейське право. — 2013. — № 1-2. — С. 146-156.
9. Andrushchenko, K. (2017). Application of "Margin of Appreciation" Concept to the Article 15 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. *Evropský politický a právní diskurz*, vol. 4, issue 3, 23-29.
10. Огляд міжнародної безпеки. Аналітика з України. Проект ГО «Центр міжнародної безпеки» URL: <http://conflicts.in.ua/%D0%BE%D0%B3%D0%BB%D1%8F%D0%B4-%D1%81%D0%B8%D1%82%D1%83%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97-%D0%BD%D0%B0-%D1%81%D1%85%D0%BE%D0%B4%D1%96-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8-16-31-c%D1%96%D1%87%D0%BD%D1%8F/#more-388> (дата звернення: 25.11.2017).